

Katvealueelta löytyy kultajyviä?

LEENA WARSELL

Mitä yhteistä on eduskunnan puhemiehen Fagerholmin radiopuheessa tapojen ryhdyttämisestä keväällä 1948, Suomen Kansan Ryhtiliikkeen julkaisemassa käytösoppaassa ja vuoden 1956 yleislakon aikana monisteina levitetyissä rikkurilehtien uutisissa juopottelevista työläisistä ja samaan aikaan virinnessä arvostelussa lääkärin spriireseptien kirjoitusoikeutta kohtaan? Ensi kuulemalta ei juuri muuta kuin ajankohta, 1950-luku. Mutta historiantutkija Matti Peltonen löytää yhdistelmästä kirjassaan muutakin yhteistä (kursivointi kirjoittajan):

”Pienistä tapahtumista pääsee kuitenkin laajempiin, tavallisesti alkoholiolojen tutkimisessa käytettyjen aineistojen sivuuttamiin ilmiöihin. Satunnaisen yksityiskohdan takaa voi kehiiä esille suuren joukon tapahtumia, henkilöitä ja käsityksiä, joista ennen pitkää alkaa hahmottua uusi, ennen näkemätön asioiden järjestys. Vasta 1950-luvun ja nykyhetken välimatka synnyttää mahdollisuuden oudoksua niitä.”

Peltosta kiinnostaa erityisesti se, miksi juuri rauhallisella ja viinan kulutuksenkin suhteen varsin maltillisella 50-luvulla tarvittiin ”valtiollista käytösopasta”. Suurten kertomusten miehisen maailmankäsityksen omaksunut alkoholiososiologi tuskin innostuisi mokomasta käytösoppaasta edes kahden pennin vertaa. Remua ja ryhtiä -kirjaankin hän tarttuu lähinnä pinseteillä. Mutta samalla jää poimimatta paljon

kultajyviä, joita ei tuoda suoraan lautasella.

Peltonen on tutkija, joka mielellään liikkuu suurten kertomusten katvealueella tuoden päivänvaloon asioita kuin sukeltaja merenpohjasta löytämänsä saalista. Tutkimusote on mielenkiintoinen, mutta myös vaativa. On tunnettava todella tarkkaan historiallinen konteksti, jotta sukeltetut aarteet asettuvat oikeille paikoilleen. Ja Peltonen tuntee. Olemme saaneet nauttia hänen alkoholin historiaa valottavista artikkeleistaan mm. tämän lehden palstoilla. Hän on katvealueanalyysillään asettanut kyseenalaiseksi monia alkoholikysymykseen myytinomaisesti liitettyjä piirteitä. Niitä piirteitä, jotka edelleen jatkavat muodosa tai toisessa elämäänsä. Myynti ei kuitenkaan poistu tiedolla, vaan ainoastaan sillä, ettei sitä ei enää toisteta. Peltosta lukiessa joutuu koko ajan tarkistamaan omia käsityksiään. On pakko myöntää, miten monet alkoholikysymyksen itsestään selvät jäsennykset ovatkin enemmän myyttien kuin tieteellisen tutkimuksen todistamaa alkuperää.

Yksi myynti, jota Peltonen on useaan otteeseen problematisoinut, on suomalainen viinapää. Siihen hän nytkin pääsee tulkitsemalla 1950-luvun alkoholipolitiikan vaikuttajia, etupäässä Arvo Linturin, Veli Verkon ja Pekka Kuusen (joka oli kirjoittanut Fagerholmin puheen) ajatuksia. Linturi ei ollut vain ”sodanjälkeisen virallisen alkoholipolitiikan pääarkkitehti, vaan hän

Matti Peltonen
Remua ja ryhtiä
Alkoholiolot ja tapa-
kasvatus 1950-luvun
Suomessa
Helsinki: Gaudeamus,
2002
219 s.

suunnittelei mahdollisesti myös Alkoholi liikkeen epävirallisen toimintalinjan, ryhtitoiminnan”. Oliko pääarkkitehti Linturi vai Kuusi, on samantekevää. Molempien osoite kuitenkin oli sama: raittiusliikkeen vallan kaventaminen syyttämällä sitä kielto lakiajutuksesta kiinnipitämisestä – ja alkoholimonopolin lakkauttamistavoista. Monopolin apulaisjohtajaa moinen puhe ei miellyttänyt.

Veli Verkon teoreettisesta taustasta Peltonen kaivaa esiin – rotuteorian. Vaikka Hitler tuli valtaan jo 1933, Albert Speer istuu paraikaa Spandaun vankilassa ja kolmannen valtakunnan koko kauheus on paljastettu, Verkko esittää 11.2.1948 virkaanastujaisesityksessään uuden rotuteorian, joka ”hänen mielestään hyvin soveltuu sosiologian oppituolin haltijalle”. Niin hämmästyttävältä kuin asia nyt kuulostaakin, Verkko ei ollut teorioineen yksin. Oli ylipäätään ajan hengen mukaista hakea selityksiä suomalaisten erityispiirteille rotuopeista, myöhemmin perinnöllisyydestä. Rotuteoria selitti juomatapojen ohella myös esimerkiksi syntyvyyden sään-

nöstelyä tai väkivaltaista käyttäytymistä. ”Koska kasvat- ja väestöasiantuntijoiden näkemykset olivat vielä 1950-luvulla näin horjuvia rotu- ja perinnöllisyyskysymyksissä, ei ole ihme, että myös *alkoholipolitiikan piiriin tunkeutui samanlaisia ideoita huonojen juomatapojen periytymisestä biologisena ominaisuutena*” (kursivointi kirjoittajan). Jo pa Heikki Waris esittää kirjassaan ”Suomalaisen yhteiskunnan rakenne” (1948) käsityksen, jonka mukaan ”Suomen väestön rodullinen yhtenäisyys oli tärkeä asia, jota tuli vaalia”. Samainen Waris teili sittemmin Pekka Kuusen ”60-luvun sosiaalipolitiikka” -kirjan epätieteellisenä. Eli tiede on niin kuin se luetaan! On huomattava, että rotuajattelussa biologista alkuperää peräisin olevan viinapään oletettiin olevan suomalaisille tyypillinen rotuominaisuus. Se ei siis teilanut perinnöllisyyden vaikutusta alkoholikysymykseen sinänsä, mistä on biolääketieteellistä tutkimusnäyttöä.

Kun tiede nyt oli todistanut, että suomalaisten (lue: tavallisen kansan) juomatavat hakevat humalahakuisuudessaan vertaansa villi-ihmisten sivistystasosta, suomalaisia oli alettava sivistää. Siihen liittyy myös ryhtiliikkeen toimittama Hyvän käytöksen opas, joka poikkeuksellisesti oli valtion tuottama ja osoitettu ”paremman väen sijasta” tavalliselle kansalaiselle. Pekka Kuusi sittemmin helli ajatusta kansan juomatapojen sivistämisestä ja loi optimismia käytöstopojen muutokseen. Tältä pohjalta hän kehitti mietojen juomien suosimispolitiikan, joka siivittää Alkon toimintaideologiaa tänäkin päivänä. Ja samalta pohjalta ponnisti Alkon valistustyö, joka jakautui 80- ja 90-luvulla paremman väen kuluttajavalistuk-

seen ja karvalakkimallin haittavalistukseen!

Olympiavuosi 1952 on ollut tapojen sivistämisen kulta-aikaa. Ei voi kuin ihailla senaikaista lobbausta ja taitoa saada maan parhaat kulttuurivoimat talkoisiin mukaan. Hyvän käytöksen oppaan kirjoitusprosessi, jota Peltonen kuvaa, on oiva esimerkki siitä, miten vaikeaa on hakea yhteisymmärrystä siitä, mitä ihanneikäytöksellä tai -kansalaisella tarkoitetaan. Aristokraattis-virkamiesmäiset ihanteet törmäsivät rillumarein reiluun jatkään. Osa kirjoittajista vetäytyikin pois lopullisesta opaskäsikirjoituksesta. Jo silloin keksittiin istuttaa kampanjaviestejä keskelle juhlaa ja arkea. Epäonnistunein kokeilu lienee olympiaväen joukkoon koulutetut tutkimiehet, joiden tehtävänä oli sisältä käsin varmistaa, että sivistyneitä tapoja noudatettiin. Koviin huonosti tuntui myös istuvan käsitys, jonka mukaan ulkomaisten vieraiden pitää saada alkoholia vapaammin kuin omien kansalaisten. Heitä varten perustettu ”berioska” ammotti tyhjyyttä eikä ravintoloille poikkeuksellisesti säädetty klo 11:n anniskeluaika saanut janoista ”ulkomaan eläjää” päivittäisen ryyppynsä varustajaksi. Stereotyyppioita oli siis suuntaan jos toiseenkin. Ryhtiliikkeen sanoma oli Peltosen mukaan poikkeuksellisen ”humalakauhuinen” verrattuna muihin sen ajan teksteihin, joista henkii päinvastoin ”selvä alkoholimyönteisyys”. Naisiakin muistettiin, lähinnä toivottiin naisten hylkivän suomalaisen miehen seuraa.

Peltonen kuvaa myös metsää suomalaisuuden suurena symbolina. Samaista symboliikkaa on käyttänyt toinen tuottelias tutkija ja hyvä kirjoittaja, Heikki Ylikangas (Käännekohtia Suomen

historiassa, 1986): ”Sitkeästi ja sinnikkäästi suomalaiset ovat sukupolvesta toiseen todistaneet todeksi Aleksis Kiven syvällisen näyn suomalaisen rauhan sata-masta. ’Metsän poikia’ me olemme tahtoneet olla ja olemme yhä. – – Suomalaisen sielussa Impivaara voittaa yhä Toukolan kylän.” Ylikangas kuitenkin katsoo suomalaisen juomatavan pysyneen samana lähes 500 vuotta, mutta hän tekee tärkeän rajauksen: rajaa sen vähäväkiseen omistamattomaan luokkaan. Tätä samaa kerrostumaa alkoholitutkimus sittemmin on valottanut ristiin ja rastiin.

Sekä Peltonen että Ylikangas löytävät kolikosta myös toisen puolen, vaikka juomatapojen sivistymättömyydellä on helposti leimattu koko kansa. Peltonen tarvitsee siihen nyt tuon kolmannen elementin eli lääkäreiden spriireseptien kirjoittamisoi-keuden kaventamisyhtymykset. Asia, joka hämmästyttävän vähän on saanut kiinnostusta alkoholitutkimuksen piirissä, on eliitin juominen ja sen erioikeudet alkoholin saatavuudessa kautta aikojen. Jo kieltolain yhdeksi merkittävimmäksi tuhon siemeneksi Peltonen on nostanut sen, että kieltolaki rajoitti eliitinkin alkoholin saatavuutta. Vielä tänä päivänä voimassa oleva viinak-sien verovähennysoikeus on osoitus siitä, että eliitin pitää saada alkoholitarvansa muita kansalaisia vapaammin ja edullisemmin. Myyttistä heijastumaa ei voi olla tunnistamatta myöskään nykypäivän verokeskustelussa. Ongelma vuonna 2004 on se, että ”kansaa” alkaa rampata Viron ja Helsingin väliä ja sotkee käyttäytymisellään koko valtion budjetin. Nimenomaan kansa, ei ”parempi väki”! Verovähennysoikeus tulisi vihdoin koskemaan koko kansaa? Eihän se sovi.

Meillä on tiukasti pysynyt voimassa käsitys, miten yläluokka ja sivistyneistö osaavat ”käyttäytyä” viinan kanssa, mutta tavallisen työmiehen kohdalla asia on toinen. Lukuisat ovat ne alkoholitutkimusasetelmat, jotka käsittelevät alkoholia ”työväenluokan kysymyksenä”. Peltonen osoittaa myös tämän 50-luvun peilin kautta, miten heppoisella pohjalla tuo käsitys on ollut ja edelleen on. Ei lääkäreiden spriireseptien rajoitustoimista lopulta mitään tullut. Eipä tietenkään. Kovin tutuilta kuulostavat myös lääkärikunnan reaktiot aikomuksen suhteen. ”Toiminta oli jo nyt riittävän säädelyä ja kaikki muu olisi ’turhaa touhua’.” Eräs nimetön lääkäri puolestaan ironisoi: ”Poistettakoon sprii saman tien koko farmakopeasta. Tekisihän Suomi sen ensimmäisenä maailmassa. Asia on lapsellinen.” Apteekkispriikysymys haudattiin pikku hiljaa komiteoihin ja sen sijaan kohdistettiin huomio ”puliukkojen” tenttuun ja tippoihin!

Heikki Ylikangas päättelee suomalaisesta juomatavasta loogisesti: ”Jos kaikki ihmiset tunsivat suunnilleen yhtä suurta vetoa viinaan ja jos viina kaikissa aiheuttaisi suunnilleen samantapaisia reaktioita, tulisi aina ja

kaikkiällä rikkaiden ja hyvinvoivien ihmisten tappaa toisiaan eniten, koska nimenomaan rikkaille on aina ja kaikkiällä alkoholin hankkiminen helpointa. Väkivalta kasautuu kuitenkin aina ja kaikkiällä voimakkaimmin kulloiseenkin alaluokkaan.” Kun erityisesti Kettil Bruunin 70-luvulla nostama kansanterveysnäkökulma vahvisti alkoholin kokonaiskulutuksen tason olevan suoraan verrannollinen haittoihin, alleviivaa sekin omalta osaltaan alkoholipolitiikan pääkohteiksi ne ihmisryhmät, jotka kaikkien juomatapatutkimusten mukaan kuluttavat eniten eli ylemmät sosiaaliryhmät. Mitenhän on asian laita käytännössä? Peltosta nykypolitiikan linjaukset eivät vakuuta ja hän odottaa, että viimeistään EU-kaudella Suomi ja suomalaiset vedettäisiin kuiville vanhojen myyttisten käsitysten armoilta.

Mistä oikein kumpuaa tuo iänikuinen käsitys siitä, että kansa on ”tyhmää” eikä osaa käyttäytyä eikä siihen oikein voi luottaakaan? Ajatusrakennelma elää yhteiskunnassamme edelleen yhtä lujassa kuin täi tervassa, vaikka me olemme jo kauan aikaa kuvitelleet elävämme ihan muussa kuin luokkayhteiskunnassa. Käsitys on ladattu syvälle

koko alkoholipolitiikan perusideologiaan. Teki oikein sielulle hyvää lukea Satu Apon folkloristista kuvausta kirjassa ”Viinan voima” (2001), jossa hän erittelee kansan tunteja ja tekemisiä kunnioittavasti ja suurella ymmärtämyksellä. ”Tyhmän kansan käsitys” suorastaan humahuttaa vasten kasvoja Anu Kantolan väitöskirjassa, jossa hän Sitran haastatteluaineistoihin perustuen selvitti, miten suomalainen valtaeliitti asiat 1990-luvulla näki. Sen suurempaa kansan halveksuntaa on harvoin yhtä suoraan kuultu hallitsevan luokan suusta! Jotain oireellista on siinäkin, että ruotsalaisten Telia-Soneran fuusiokumppaneiden pitää opettaa suomalaiselle ministerille, miten kansalaisia ensin tulee kuulla asiasta ja sitten vasta päättää. Ministeri lähetetään kotiin ilman allekirjoitusta ja muita toimia. Entä sitten kansanäänestykset? Onko aina ja kaikessa ajassa vain viina ollut niin voimallinen ja kansan elinoloihin vaikuttava asia, että siitä on aikanaan järjestetty kansanäänestys? Miksi Nato-äänestysesitys ei ota tulta? Tässä on Peltoselle tutkimushaastetta koko loppuiksi!